

SUMMARY

Bartók, Márton

The structural and suprasegmental iconicity of Hungarian animal sound imitation

This paper studies Hungarian words of animal sound imitation in terms of their acoustic similarity to the environmental noises imitated. The waveforms of vocalizations produced by seven animals that can be taken to be prototypical for Hungary were selected from the animal sound data base of the Berlin Museum of Natural History and analysed by the present author. The acoustic structure of the segments identified in those vocalizations were compared to the phonological structure of the corresponding onomatopoeic items and to suprasegmental parameters measured in their rendering by eight university students from Budapest. The transformation of the vocalizations into discrete signs, in addition to the perception of pauses, exhibits correspondence with patterns of intensity and fundamental frequency of the vocalization. On the basis of the study of the intensity structure of vocalizations, the variability in sonority of the onomatopes under study is correlated with the intensity structure of the animal sound phenomenon represented. The investigation of fundamental frequencies of the onomatopes read out by our subjects shows that items iconically representing the sound of animals producing higher frequency sounds than human speech exhibited higher *f0* values than the given speaker's average fundamental frequency.

Keywords: animal sound, onomatopoeia, iconicity, multimodality

A diskurzusjelölő-választások életkori sajátosságai az így, ilyen, hát, mondjuk, ugye esetében

A spontánbeszéd-felvételek, élőnyelvi narratívák vizsgálata közben óhatatlanul szembetűnnek azok a nyelvi elemek, például kötőszók, partikulák, névmások, határozószók, igék, amelyek eredeti¹ szerepüktől eltérő funkcióban jelennek meg a szövegekben. Egyes beszélőknél feszes ritmusban ismétlődő, másoknál csupán egy-egy alkalommal felbukkanó, szövegszervező elemekként szerepelnek, amelyek ritmikus ismétlődésükkel átszövik és egyénivé teszik a beszélők szövegét. A korábbi *töltelékem* megnevezés a nyelvi funkció hiányát sugallja, pedig ezek az elemek pragmatikai-szövegszervezési funkcióval bírnak (Dér 2010: 1–2), a spontán közlésekben elveszítik konvencionális tartalmukat, az új funkció azonban az eredeti tartalmak megőrzést is magában foglalja (Gósy–Horváth 2009). Újabb szerepük alapján nevezi őket diskurzusjelölőnek (továbbiakban DJ) a szakirodalom, hiszen a diskurzus összetartozó részeit kötik össze (Fraser 1999: 938), biztosítják a diskurzus koherenciáját, többek között kifejezik a diskurzuselemek közötti kapcsolat logikai minőségét (Knott–Sanders 1998: 140). A diskurzusban átmeneti pontokat jelölnek, a befogadónak információt nyújtanak a diskurzus szegmentálásról és működéséről (Markó–Dér 2008). Emellett kohezív elemekként a szöveg befogadásának gördülékenységét, valamint a beszédpartnerek koherens mentális reprezentációjának a kialakítását biztosítják a közölt információkról (Markó–Dér 2008: 535). Jelezhetik a társalgás egységeinek egymáshoz való viszonyát, utalnak a beszélgetők közti kapcsolatra is, kifejezik a beszédész és a beszélő közti viszonyt, valamint diskurzusirányító szerepük a szó átadására, a beszédjog megtartására is kiterjed (Schirm 2014: 297). Kifejezhetik a „beszélőváltás és a témairányítás (témakezdeményezés, -váltás és -zárás) dimenzióit” (Abuczky 2013: 4), „mondások és kérdések esetében a nyomatékosítás, a megengedés, illetve a beleegyezés” funkcióját (Dér 2010: 4), emellett a diskurzusban önkiválasztási stratégiák eszközei (Boronkai 2013: 75), továbbá az újrafoglalmas, a lexikai előhívás és az önjavítás jelölői is.

¹ Eredeti alatt a leíró nyelvtani kategóriákra való vonatkoztatást értem vö. Markó–Dér 2011.

1. Adatközlők, anyag, módszer

A tanulmány részben egy 2010-ben felvett – majd lejegyzett, és többszöri újrachallgatást követően pontosított – 188 adatközlőtől, 90 lánytól és 98 fiútól származó hangzóanyag-gyűjteményre épül (1. táblázat), személyenként átlagosan 146 szóból álló 2–4 perces narratívákat tartalmaz (Vukov Raffai 2013)². A 7–14 éves adatközlők egyik feladata képek alapján történő történetalkotás volt, három különböző képsorról beszéltek, személyenként kettőről, a másik feladat pedig az általuk jól ismert iskola két pontja közötti út leírása volt. A kutatáshoz ezenkívül 29 vajdasági 21 évessel felvett, 2015-ben történt beszélgetés hanganyaga szolgált, amelynek lejegyzése hasonlóképpen történt, mint a korábbi hanganyagé.³ Párosával vettek részt az adatközlők a 7–8 perces beszélgetésen, amelynek témája a nyelvhasználattal kapcsolatos reflexiók, metanyelvi tapasztalatok voltak (2. táblázat). A beszélgetés során átlagosan személyenként 238 szót tartalmazó 1–3 perces narratívák alakultak ki.

1. táblázat. A 7–14 éves korú adatközlők adatai

	7–10 éves	10–14 éves
Magyarkanizsa	12	29
Szabadka	52	68
Újvidék	4	23
Adatközlő összesen	68	120
Szövegész összesen	10 135	17 252
27 387 szövegész 188 adatközlőtől		

2. táblázat. A felnőtt adatközlőkre vonatkozó adatok⁴

	21 évesek
Vajdaság 16 települése ⁴	29
Szövegész összesen	6 893

A két különböző korcsoportba tartozó adatközlőktől származó szövegek elsődleges elemzése alapján előfordulásuk gyakorisága miatt a *hát, ilyen, így, mondjuk, ugye* vizsgálatát tűztem ki célul a teljes hanganyagra vonatkozóan. Markó és Dér megvizsgálta az *ilyen* és *így* előfordulását különböző korosztályoknál, és megállapították, hogy az *ilyen* használata az életkor előrehaladtával egyre gyakoribb, az *így* pedig a fiatal felnőtt korosztálynál a legmagasabb arányú (2011: 5). Legfőbb funkciójuk az őket követő elemek kiemelésé. A vizsgált mutató névmások három különböző előfordulási módja, szerepe jellemző általában a szövegekre: egyrészt előfordulhatnak a szöveg részével koreferenciaviszonyban, kataforaként vagy anaforaként, másrészt a beszélő origójából elérhető külső helyzeti információkra vonatkozó névmásként (Tolcsvai Nagy 2000), harmadik megjelenési módjuk a DJ szerepében való megjelenés. Az *így* szerepével kapcsolatban Markó és Dér (2012) rámutat arra, hogy az elem hangsúlyossága névmási, míg hangsúlytalansága DJ-i szerepre utal.

Németh T. (1998: 327) kiemeli néhány kötőszónak a diskurzusok pragmatikai koherenciájában betöltött szerepét, illetve a *hát* kötőszó három funkcióját is meghatározza: kérdések bevezetését, válaszjelölést, valamint önjavítást és magyarázkodást. Az önjavításra és magyarázkodásra vonatkozó esetekben a koherenciaviszonyt kauzális művelettel jellemezhetjük, míg a másik két esetben addícióról van szó. Schirm (2015) a *hát* funkcióját az angol *well*-lel felelteti meg, amely Schiffrin

² A hanganyag Vukov Raffai Éva 2011. *A 7–14 évesek szóbeli kommunikációjának társadalmi és nyelvi tényezői* című doktori disszertációjának hanganyag mellékleteként található meg az Újvidéki Egyetem BTK Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén.

³ A hanganyag a Verbi Nyelvi Kutatóműhely hangarchívumában található.

⁴ Ada, Bezdán, Csantavér, Feketics, Gunaras, Horgos, Kishegyes, Magyarkanizsa, Moravica, Óbecse, Palics, Péterréve, Szabadka, Topolya, Törökkanizsa, Zentagunaras.

(1987: 102–3) besorolása szerint a válaszadás jelölője, de megjelenik egyéb beszédlépések elején is, egyetértést és egyet nem értést is kifejezhet, mindenképpen a beszédfolyamban az együttműködés, a részvétel jelölője. Abuczky (2013: 14) kiemeli a *mondjuk* főbb szerepköreit, amelyek a lexikai előhívás, az ellentétezés, a példaadás, a saccolás és a pontosítás. Kérdésekben a retorikusság funkciójának felerősítésére is szolgál (vö. Németh T. 1998: 328; Schirm 2007–2008).

A vizsgálat során meghatároztam a szövegekörpuszban a különböző korcsoportokra vonatkozóan a kiválasztott DJ-k előfordulási számát (l. 3. táblázat). A megfigyelések során két fontos vizsgálati szempont körvonalazódott: 1. hogyan oszlik meg a vizsgált DJ-k szerepe egy-egy beszélő szövegeiben, a vizsgált elemek mennyire válnak egyéni jeggyé; 2. korosztályonként meghatározható-e jellemző DJ-használat. A vizsgálat során meghatároztam egy-egy adatközlő szövegének szószámát és a vizsgált DJ-k számát a szövegben. Az adatok alapján kiszámítható szórásertékek számszerű kifejezését jelentik az adott csoporton belüli DJ-használat eloszlására vonatkozóan, a szóráserték nagysága megmutatja, hogy milyen mértékben beszélhetünk kiugró DJ-használatról. Emellett az adatközlők szövegeinek szószáma alapján meghatároztam az adott csoportra vonatkozó Pearson-féle korrelációs együtthatót (r) minden egyes vizsgált DJ-re vonatkozóan, ezáltal támpontot kaphatunk azzal kapcsolatban, hogy a szóráserteket mennyiben befolyásolja a szövegek eltérő nagysága, azaz korrelációban áll-e egymással egy-egy adatközlő esetében a szószám és a használt DJ-k mennyisége. A korrelációs együttható számításakor csak azoknak az adatközlőknek a szövegeit, illetve szószámait vettem figyelembe, akiknél az adott DJ előfordul, ellenkező esetben az r értéke minden DJ esetében 0 lenne – a DJ-t nem használók jelentős száma miatt. Azt feltételezem, hogy a korrelációs együttható értéke alacsony, tehát a szószámtól függetlenül előfordulnak kiugróan magas DJ-használatok, amelyek azt mutatják, hogy egyes adatközlők esetében személyes nyelvi jeggyé vált egyes DJ-k használata.

3. táblázat. A DJ-k előfordulásának száma a vizsgált szövegekörpuszban

	ilyen	így	hát	mondjuk	ugye
7–10 éves adatközlőknél	57	21	106	3	2
11–14 éves adatközlőknél	51	28	164	9	5
Felnőtt adatközlőknél	26	86	119	52	44
Összesen	134	135	389	64	51

2. Ilyen és így

A vizsgált szövegekben az *ilyen* a szöveg részeivel való koreferenciával nem figyelhető meg. A 7–14 éveseknél az *ilyen* 108 esetben jelenik meg, 58 adatközlő használja, az adatközlők csaknem 30%-a, köztük 28-an legalább kétszer.

4. táblázat. Az ilyen használatának mennyiségi megoszlása a 7–14 éves adatközlőknél – zárójelben az értékek az életkori csoportokra (7–11 és 11–14) bontva láthatók

Az adatközlők száma	130 (101–87)	31 (18–13)	15 (11–4)	7 (4–3)	2 (0–2)	1 (1–0)	1 (0–1)	1 (0–1)
Az ilyen előfordulásának száma	0	1	2	3	4	5	6	7
	Összesen 108 (57–51)							

* $S^2 = 0,95$; ** $r = 0,112$

* Steiner képlete alapján kiszámított szóráserték.

** Pearson-féle korrelációs együttható.

A képsor, amely alapján létrejötték a szövegek, olyan mesebeli elemeket is tartalmaz, amelyek között első látásra talán nem volt egyszerű a kapcsolat felismerése, ugyanúgy, ahogyan a szereplők definiálása és megnevezése is bizonytalan lehetett. Mindennek eredményeképpen a képen szereplő elemek verbalizálása nem volt mindig nehézségektől mentes, ezekben az esetekben az *ilyen* használata a hezitálás kitöltése mellett kifejezi a képi-tartalmi elem megfogalmazására vonatkozó attitűdöt – például a témától való távolságtartást –, amelynek egyik eleme az ismert dolgok közé történő besorolás motíválatlansága vagy bizonytalansága. Az *ilyen* mellett több esetben is megjelenik a szövegben valamilyen bizonytalanságra utaló egyéb nyelvi elem:

- (1) (a) *utána megfogták, és beletették egy ilyen kis izébe* 2SZ10N⁵
- (b) *a gyerekek hoztak egy kancsót, nem kancsót, hanem ilyen kannát, igen, és megöntözték a fát* 4SZ31N
- (c) *odateszik a tűzhelyre az őő az ilyen valamilyen pecsenyét* 4SZ34F
- (d) *hát egy ilyen gyerekekkel vagy nem tudom mivel* 4SZ34F
- (e) *ez az ilyen férfi, vagy milyen fejű* 4SZ35F
- (f) *és akkor jött a kecske meg egy ilyen robotféle* 4SZ55N
- (g) *ezek meg ettek ilyen valami gyümölcsöket* 5SZ58F
- (h) *és megtámadt egy ilyen gondolom neki is volt kardja, és megtámadt egy ilyen udvari valamiféleség* 5SZ43N
- (i) *és volt ilyen ő valamilyen vízféleség* 5SZ44N
- (j) *de hátul egy ilyen, na, szél vagy valami felcsapott* 6SZ64N
- (k) *egyszer egy ilyen bohócféle ember (...) ez vesztett, és a másik ember ő berakta egy ilyen ő zsákfélébe* 4M65N
- (l) *elvezette egy barlangba, ilyen valami kijárat van* 6M71F

Az *ilyen* után többek között még a következő szavak következnek: *kis bohócgyerek*, *olaj* 'szaft', *alagút*, *kis izé*, *elefántorr* 'ormány', *vizi* 'varázsszer', *ráöntötték* 'ráömlött', *szag*, *lyuk* 'alagút', *tábla*, *tunel* 'alagút', *orr*; *regény*, *rossz*. Tehát az *ilyen* a legtöbbször olyan szavak előtt áll, amelyek esetében a konvencionális jel hozzárendelése több okból is nehézkes. Egyrészt magának a valóságelemnek a beazonosítása (*kis bohócgyerek*), másrészt a hozzá tartozó nyelvi jel meghatározása ütközik nehézségekbe (*elefántorr*). A képsorra vonatkozó logikai szerkezetnek, az ok-okozati viszony felderítésének nehézsége, illetve a lexikai döntés bizonytalansága indokolja az *ilyen* használatát. Az *ilyen*-t követő szavak, főleg főnevek, a képsor olyan elemeire utalnak, amelyek pontos beazonosításához nem elég a képre nézni, de a történéselemek ok-okozati viszonyát is fel kell fejteni, számba kell venni az előzményeket és a következményeket is ahhoz, hogy a képek sorát történetté kovácsolhassák, hogy logikus történetet tudjanak kreálni a képsorok alapján. Például az egyik képsor (Varga 1973: 207) „főszereplőjének” beazonosításához az adott jegyek számbavételére van szükség: gyerekforma figura, akinek pizsamához hasonló öltözeke van, a sapkáját jobban megfigyelve azonban már bohócra emlékeztet. Az alagút felismeréséhez is szükség van a képek alapján összeállítható történet logikai elemeinek a felfedezésére, de ha már megvan, hogy alagútról van szó, ennek megnevezése a következő kihívás, hiszen az adatközlő lakóhelyén ritkán találkozik az adott reáliával, így megnevezése sem zökkenőmentes. A kifejezés, amelyet az adott beszélő használ, a *tunel*, a szerbből átvett szó. Egy-egy 8 és 9 éves adatközlőnél fordul elő az *elefántorr* kifejezés előtt az *ilyen*, valószínűleg kifejezi az *ormány* sikertelen keresését.

Markó és Dér (2011: 11) kutatása szerint „a korai nyelvhasználatban az a legdominánsabb típus, amikor az *ilyen* beszédtervezési probléma áthidalására, időnyerésre szolgál: 48,3%”. A gyerekektől származó korpuszunkban az *ilyen* ugyancsak időnyerésre szolgál, ezzel együtt bevezeti a diskurzusszakasz központi, új információt hordozó elemét, amely az *ilyen* környezetében, általában közvetlenül utána beszélkedik el, tehát hasonlóképpen funkcionál, mint a beszédésznetek, amelyek a következő mondanivaló komplexitását jelzik (vö. Kugler–Markó 2014: 436). A képsor alapján narratívát alkotó gyerekek számára a történet, illetve a képsor egyes, fejlődést okozó részeinek

⁵ A gyerekek korpuszában a példákat követő kód tartalmazza az iskolai osztály jelzését (1–7), a település kezdőbetűjét (Magyarokanizsa, Szabadka, Újvidék), a sorszámot és a nemet. A felnőttek esetében az adatközlőket jelölő kód nem tartalmaz rejtett információkat, csupán a szövegeket jelöli.

kimondásakor, megfogalmazásakor segítséget jelent az *ilyen* használata, illetve jelzi és kifejezi azt a bizonytalanságot, amely a megfelelő nyelvi elem kiválasztására vonatkozik.

Az *így* a 7–14 éveseknél 49 esetben jelenik meg 31 adatközlő szövegében, ez a szám nem éri el az *ilyen* számának (108) a felét.

5. táblázat. *Az így használatának mennyiségi megoszlása a 7–14 éves adatközlőknél – zárójelben az értékek az életkori csoportokra (7–11 és 11–14) bontva láthatók*

Az adatközlők mennyisége	150 (101–87)	18 (10–8)	10 (4–6)	2 (1–1)	1 (0–1)
Az így előfordulásának száma	0	1	2	3	5
	Összesen 49 (21–28)				

$$S^2 = 0,358; r = 0,161$$

Míg az *ilyen* névszó előtt áll, és arra fókuszál, addig az *így* hasonló funkcióban jelenik meg, de általában ige vagy igei szerkezet előtt található. Ami a gyerekek történetalkotáshoz kötődő narrációit illeti, elsődleges pozíciója alapján igét vagy igei szerkezetet előzi meg (29 esetben), ritkábban ahhoz kapcsolódó mondatrészt előtt áll (13 esetben).

- (2) (a) az ember **így** megfogta a zegeret, kirázta, hoj mer csupa ilyen szaftos volt, utá' az ember **így** dúlt-fült, mer a macskák **így** kiöntötték a húst, utána megmosta a zember a zegeret 6M73N
 (b) utána a fán **így** nőttek a virágok 6M73N
 (c) meg ezek a kártyaszerűséges emberek **így** kiabálták 6M73N
 (d) itten a medvével, **így** akart kardozni 6M73F
 (e) volt egy kecskéje, és ő **így** kijöttek itt a zalagútból 1SZ91F
 (f) odadta kezébe, és akkor **így** kardoztak 1SZ91F
 (g) és véletlenül a zegér ott olvasott, **így** izzadott 1SZ95F
 (h) itt ez az a zember, **így** megijedt 2SZ16F

Az *így* névmási szerepben 8 alkalommal jelenik meg, köztük a szöveg részeivel koreferenciaviszonyban, illetve külső helyzeti információra történő utalásként is. A külső utalás (e, f) a képsorra vonatkozik, annak eldöntését, hogy ezekben az esetekben nem DJ-ről van szó a hangsúlyosság megéléte indokolta (l. Markó–Dér 2012).

- (3) (a) megjelent egy felhő, amiből, ha azt a vízzel meglocsolták ezeket a gyerekeket, akkor el-tűnt az orom] az elfántorruk és a fülük, és **így** is tettek 6SZ24N
 (b) az kardozni akart a bohóccal, de ez nem volt] nem volt **így** jó 6SZ63 N
 (c) akkor hogyha ő, a bó győz, akkor békén hagyja, hogyha meg a lovag, akkor meg beleteszi a zsákba, is **így** lett 2U106F
 (d) egy titkos alagút volt kiásva, amit a kecske ásott, és **így** kijutottak 4Ú108F
 (e) locsolták, itt má nagyobb volt, akkó itten má**így**, **így** nézett ki 4SZ54F
 (f) évági a hálót, **így** ilyen alagútba másznak 2SZ16F

A 7–14 évesek vizsgált beszédkorpuszának másik részét az iskola két helyszíne közötti út leírása képezi. Jól látható, hogy az *ilyen* ebben az esetben is az új információ, a közlésszakaszok réma eleme elé kerül.

- (4) (a) lent ott jobbra a legutolsó ajtó, egy **ilyen nagy ajtó** 5M68F
 (b) aztán menjen balra, és vannak **ilyen kis üveglakok** 7M75N
 (c) és ottan van egy nagy aj] egy **ilyen fehér ajtó** 2SZ51F
 (d) akkó ott, ahol **ilyen rácsajtó** van 3M52F
 (e) és aztán van **ilyen fehér ajtó**, és oda be kell fordulni 4SZ20N

- (f) *ott, ő a folyosó végénél van egy ilyen kis lépcső* 4SZ31F
 (g) *utána egy ilyen barna kiskapunál bemenne* 4SZ32N
 (h) *meglát egy ő lépcsőt, vagyis ottan ő ilyen följáratot* 5SZ39N
 (i) *ott van egy ilyen kis lépcső* 5SZ39F
 (j) *ott van egy ilyen épület* 5SZ44N
 (k) *ott kijut egy ilyen nagy részre, ha tele van gyerekekkel az udvar, és meg fákkal, és ott látni fog egy ilyen kis ilyen a nagy épület mellett van egy ilyen kisebb rész, és az ott van* 6SZ64N
 (l) *azután nekimegy egy ilyen kis épületnek* 7SZ40N
 (m) *ott van egy ilyen mellékfolyosó* 7Ú99F

Az *ilyen*-t követő elemek mind a térbeli tájékozódás aktuális eligazítópontjaira, az útbaigazítás kulcsfogalmaira vonatkoznak: *ajtó, ablak, kapu, lépcső, rész* (itt: 'tér v. terület'), *épület, folyosó*. Az *ilyen* szerepe a fenti szavak elsődleges jelentésének kontextusba helyezésére irányul, azaz a korábbi diszkurzusrészre való visszautalásra, csak nem mutató névmási, hanem DJ funkcióban.

Az *így* mutató névmás az útbaigazításokban külső vonatkozással, illetve DJ-i szerepben jelenik meg. Itt az adott névmás sohasem anaforikus. DJ-ként itt is főleg ígét vagy igei szerkezetet előz meg:

- (5) (a) *hát így lemenne* 5M69N
 (b) *lemegy a lépcsőn, és ő jobbra egyenesen, és így beleütközik a falba* 5M70N
 (c) *hogya így megyünk ki, hogy a jobb kéz felől ő menjen ottan végig* 6M72N

Az irány jelzésénél is megjelenik az *így*:

- (d) *ott a nagyajtónál, így forduljon le* 7M78F
 (e) *hogy itt bejönne, elfordulna így erre* 1SZ95N
 (f) *és akkó elmegyek így egyenesen* 4SZ14F
 (g) *úgy, hogy így lesétál* 4SZ32F
 (h) *rögtön így srégan meglát egy ő lépcsőt, vagyis ottan ő ilyen följáratot, ott felmegy, és így, ha szembe van* 5SZ39N

Példa külső információra vonatkozó névmási szerepre:

- (i) *ő most, hogya így állunk, akkor balról* 6SZ62N
 (j) *először is, hogya így állnánk, akkor, hogy lefordulna jobbra* 7SZ59N

A felnőtt beszélők szövegeiben az *ilyen* előfordulásának 40%-a hagyományos, anaforikus azaz melléknévi névmási szerepben történik, fokhatározó jelentésben és névszó szerepében is előfordul, összesen 12 esetben, míg DJ-ként 15 adatközlő használja összesen 26 esetben (l. 6. táblázat). Az alábbi példák a hagyományos szerepű *ilyen*-re vonatkoznak:

- (6) (a) *akkor kezdtek úgy komolyodni az ilyen dolgok, tehát akkor már úgy odafigyeltem* 16B
 (b) *akkorígy szoktam ilyen szavakat használni, de néha vicces, akkor hogy akkó* 21B

Az *ilyen* névszó szerepét veszi magára az alábbi szövegrészben:

- (c) *a konkrét ilyen a gimnázium első osztályában történt* 15L
 (d) *Talán az első ilyen az általános iskola alsó osztályában, és tulajdonképpen soha nem suksüköltem* 12F

A metanyelvi témájú diskurzus alkalmával a felnőtt beszélőkhöz intézett kérdések a nyelvi másság megítélésére, a nyelvi tudatosság szakaszaira, konkrét élményekre, tapasztalatokra vonatkoztak. Az adatközlők ott használták túlnyomórészt DJ szerepben az *ilyen*-t, ahol a beszélgetés aktuális kérdésére vagy felvetett témájára reagáltak, ahol éppen a válasz vagy az aktuális téma került sorra, illetve ahol éppen azt a nyelvi jelenséget, hozzáállást szerették volna megnevezni, amely a beszédszakasz méraeleme. Az *ilyen* leggyakrabban főnév előtt áll, gyakran főnevet tartalmazó jelzős szerkezet előtt:

- (7) (a) *hát például ilyen tájéztolás elemeket kihagyok, például a máma* 11N
 (b) *nem volt annyira jellemző, hogy folyamatosan úgy mondtam volna, inkább ilyen vegyes arányba* 15N
 (c) *az á betűt igazából ilyen áo-nak ejtette* 17F
 (d) *nem volt ilyen se kiközösítés, vagy bármi* 16N
 (e) *ő a meglátjukot hozta fel példának meg még pár ilyen tyukkal végződőt* 17D
 (f) *úgyhogy nálunk ennyire nem voltak ilyen ilyen ő eltérések, ilyen akcentusbeli eltérések* 19B
 (g) *nem is figyeltünk fel rá, hogy, de ennyire ilyen, pl. özések vagy bármiféle ilyen ilyen eltérés nem volt* 19B
 (h) *a becseiek kissé ilyen elég erős középzárt e-vel beszéltek* 21B

Előfordul még a DJ szerepű *ilyen* és *így* esetében, hogy hasonló módon a bizonytalan zárását adják egy közlésegségnek, a hallgatóra bízzák, hogy az adott elemek „útmutatása” alapján értelmezze azt:

- (8) (a) *és a tanító néni is ugye kijavította őket ilyen...*23A
 (b) *volt egy időszak, amikor több ilyen szerb szó is így...* 24B

6. táblázat. Az *ilyen* használatának mennyiségi megoszlása a felnőtt adatközlőknél

Az adatközlők száma	13	9	4	1	1
Az <i>ilyen</i> előfordulásának száma	0	1	2	3	6
	Összesen 26				

$$S^2 = 1,610; r = 0,1757$$

Az *így* a felnőtt beszélők vizsgált korpuszában magas előfordulási arányt mutat, 86-szor fordul elő (1. 7. táblázat), ennél többször csak a *hát* jelenik meg a szövegekben. Fialat felnőttokról van szó, Dér (2010: 2) hangsúlyozza, hogy a fiatalok nyelvhasználatában figyelhető meg fokozottabban az *így* megjelenése, hagyományostól eltérő használata.

7. táblázat. Az *így* használatának mennyiségi megoszlása a felnőtt adatközlőknél

Az adatközlők száma	0	1	2	3	4	5	8	28
Az <i>így</i> előfordulásának száma	7	5	6	4	4	1	1	1
	Összesen 86							

$$S^2 = 25,343; r = 0,406$$

A felnőttek beszédében az *így* több pozícióban is előfordulhat, nemcsak igei szerkezet előtt áll, hanem gyakran névszó előtt:

- (9) (a) *deviszont így az osztálytársaknál nem tapasztaltam* 8N
 (b) *Kanizsa az már városnak számít így a gyerekek körében* 8F
 (c) *hogy így mi ilyenek vagyunk* 8F

Ugyancsak Dér (2010: 7) említi a DJ szerepben álló és a kötőszói szerepben álló *így* megkülönböztetésének kritériumaként a szó kötőszóval való kombinációját. Az itt vizsgált felnőttkorpuszban 34 esetben kötőszó vagy DJ előzi meg az *így*-et, ebből 7 esetben az *akkor* áll előtte:

- (10) (a) *deviszont így az osztálytársaknál nem tapasztaltam* 8N
 (b) *most így nem tudom, így nekem úgy, hogy mondjam, hogy ẽ kelle telni egy-két napnak* 10F

- (c) **nem tudom így az, hogy így belegondoltam, hogy így, amikor beszélék, hogy tölleg** 22B
 (d) **szóval így ő mikor hallók valakit, akkor így kijavítom, igaz, hogy nem tetszik nekik** 24A
 (e) **de így otthon vagy barátok között, akkor előfordul** 22A

A felnőttek korpuszában az *így* az utána következő diskurzusrész állításainak határozottságán enyhít, bizonytalanságot fejez ki. Az *így* szórása igen magas ($S^2=25,343$), a korrelációs együttható értéke viszont alacsony ($r=0,406$), ez azt mutatja, hogy nem a szöveghossz befolyásolja az *így* kiugró számát egy-egy adatközlő esetében.

3. Hát

A vizsgálatban szereplő öt DJ közül a gyerekek szövegeiben a leggyakoribb a *hát*, a legnagyobb szórást is ez az elem mutatja, tehát beépült az egyes adatközlők nyelvhasználatának sajátos jegyei közé.

A *hát* esetében különösen jelentős funkcionális eltérést tapasztalhatunk a történetalkotások és az útbaigazítások szövegeit illetően. Ez utóbbiban 79 adatközlő összesen 113 alkalommal használja a szót, míg a történetalkotó narrációkban 76 adatközlő 157 alkalommal. A történetalkotások szövegei átlagosan csaknem kétszer olyan hosszúak, mint az út leírására vonatkozóak, viszont beszédszakaszuk száma közel azonos, így a történetalkotások – egy-egy szakasz aránylag nagyobb terjedelme miatt – lehetőséget adnak arra, hogy a *hát* egyéni jegyként is feltűnhessen. A történetalkotó narrációkban meg is figyelhető a *hát* 5, 6, 9, 24 esetben történő előfordulása 1-1 adatközlőnél (l. 8. táblázat), jellemzően a 11–14 évesek szövegeiben. A beszédszakaszok belsejében a *hát* funkciói között a megjelenik a magyarzkodás: „*hát segítséget kértek, ugye, hogy hát akkor majd segítenek rajtuk*”; „*és így hát fogta, és megpróbáta levenni*” (6SZ24N).

A *hát* megjelenése az útbaigazítások szövegében következetes, szinte mindig a narráció új szakaszainak elején jelenik meg. Vannak azonban kivételek, ahol időnyerés a célja a szó használatának, például az útirány részleteinek a megfogalmazásához, tervezéséhez szükséges idő kitöltése. Három alkalommal jelenik meg a jobb és bal irányok kódolásánál, azaz a *jobb*, illetve a *bal* kimondása előtt is:

- (11) (a) *és akkor, ahol sok ablak van, hát balra, igen* 6M73F
 (b) *elmegeyk a legközelebbi lépcsőhöz, lemegeyk, és ott meglá] hát ő balra fordulva, szóval nem a folyosó felé, másik oldalra, meglátok egy narancssárga ajtót, és ott van* 4SZ31N
 (c) *mindjár a lépcső után menjen hát jo] balra, és ottan* 7U100 NK
 (d) *porta mellett az ajtón, az osztálytermek felé, hát el kell menni egyenest* 5SZ58FL
 (e) *elfordulunk balra, ott egészen a fo] ott vannak az irodák, és egészen, hát majdnem végig* 6SZ23F

A *hát* esetében a korrelációs együttható igen alacsony értéke ($r=0,085$) arra utal, hogy a beszédhossznak nincsen hatása a DJ fokozott használatára, a *hát* egyéni jegyként jellemzi a beszédet.

8. táblázat. A *hát* használatának mennyiségi megoszlása a 7–14 éves adatközlőknél – zárójelben az értékek az életkori csoportokra (7–11 és 11–14) bontva láthatók

Az adatközlők száma	79	46 (22–24)	27 (15–12)	14 (6–8)	14 (3–11)	2 (0–2)	1 (0–1)	1 (0–1)	2 (0–2)	1 (0–1)	1 (1–0)
A <i>hát</i> előfordulásának száma	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	24
Összesen 270 (106–164)											

$S^2 = 5,538$; $r = 0,085$

A felnőtt adatközlők nyelvhasználati témájú narrációjában a *hát* új témák bevezetéséhez kapcsolódik, illetve a szó átvételekor, a megszólalás megkezdésének jelzője egyes beszélőknél. Főként

a kérdésre adott válaszadáskor szerepel a válaszcsoveg első helyén. Az aktuális szövegfolvamban jelöli ki az egyén saját narrációját. A 29 adatközlő közül 27 használja, összesen 119 alkalommal.

9. táblázat. A hát használatának mennyiségi megoszlása a felnőtt adatközlőknel

Az adatközlők száma	2	7	2	1	6	2	2	3	1	1	1	1
A hát előfordulásának száma	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
	Összesen 119											

$$S^2 = 9,474; r = 0,420$$

Dér a *hát* kötöszó előtti pozícióját részletesen elemzi, és megállapítja, önállósult szerepében mondatokat és mondatrészeket köt össze (2010: 5). Korpuszunkban ugyancsak megfigyelhető a szövegfolvamban belsejében új szakasz kijelölésekor kötöszó utáni megjelenése 15 esetben.

- (12) (a) *és hát* voltak a bánátiak, azok ugye ő ő betűvel beszéltek 12N
 (b) *meg hát* ugye voltak a süttem 12N
 (c) *hát különleges nyelvjárásról nem igazán beszélhetnének, mivel hát* csak bánáti és bácskai nyelvjárásról beszélünk 16P
 (d) *a doboz az neki a kuti, de hát* ugye a szerb kutijából jött át, ezek a jövevényyszavak 8F

A *hát* környezetét tekintve megfigyelhetünk további ismétlődő jelenségeket, például 5 esetben az *ugye*, 3 esetben a *például* előtt áll a vizsgált *hát*, amelynek egy másik DJ előtti pozícióját Dér (2010: 5) külön kategóriaként vizsgálja.

Külön csoportot képeznek azok az esetek, amikor a *hát* nem választást jelöl, nem is beszédszakaszok elején található, hanem azok belsejében. A megfogalmazandó tartalommal kapcsolatos attitűdöt fejezi ki ezekben az esetekben a *hát*, például: „hogya is fogalmazzak, hogya a helyzethez illő legyen” vagy hasonló hozzáállást hangsúlyoz az utána következő tartalmakkal kapcsolatban (vö. Laczkó 2014: 323). A következő példák esetében a *hát*-hoz köthető beszélői bizonytalanság a megfogalmazás módjára utal:

- (13) (a) *igazából ő ő hát többször ezzel viccelődtek, hogya cserega a veder* 17L
 (b) *ide jártam a vegyészeti középiskolába, itt hát olyan szintű furcsaságokkal találkoztam, hogya a csantavéri, illetve az oromi osztálytársaim olyan szavakat használtak* 18A
 (c) *hogya így annyira elhúzta az a lány az e betűket, hogya hát egy kicsit úgy mosolyogtak rajta* 23B

Mindazonáltal a *hát* a leggyakrabban előforduló DJ a korpuszban, megjelenése a felnöttek korpuszában is a legnagyobb szóródást mutatja, hiszen az egyéni produkciókat tekintve megkülönböztethetünk olyanokat, ahol megszokottnak mondható, új beszédszakaszkezdő szerepben jelenik meg, ugyanakkor vannak olyan adatközlők, akiknél nyelvhasználati jellegzetesség, egyéni jegy a *hát* használata, pozíciója is kötetlenebb.

4. Mondjuk

A gyerekek 27387 szóból álló korpuszában mindössze 12 alkalommal jelenik meg a szó diskurzusjelölőként, a 9 használó közül 5 adatközlő 13–14 éves. Egy beszélő használta 3 esetben a szót, a többi használó csupán 1-1 alkalommal. A *mondjuk* használata tehát jellemzően életkori sajátosságokkal korreférál.

10. táblázat. *A mondjuk használatának mennyiségi megoszlása a 7–14 éves adatközlőknél – zárójelben az értékek az életkori csoportokra (7–11 és 11–14) bontva láthatók*

Az adatközlők száma	179	7 (1–6)	1 (1–0)	1 (0–1)
A mondjuk előfordulásának száma	0	1	2	3
	Összesen 12			

$$S^2 = 0,107; r = 0,725$$

A gyerekeknél a *mondjuk* használata nem ugyanazt a funkciót mutatja, amit a későbbiekben ismertetett felnőtt csoport példáinál tapasztalhatunk, a gyerekek esetében leggyakrabban a legmegfelelőbb szó keresését fejezi ki, illetve a lexikai előhívás funkcióban jelenik meg a szó. Leggyakrabban 'mondjuk rá' jelentésben szerepel, sőt 3 esetben ebben a kombinációban is jelenik meg. Az alábbi példák esetében a képen látható alkalmatosságot, illetve termést kellett megfelelően megnevezni, tehát példaadásról itt szó sem lehet:

- (15) (a) *valamit begyűjtottak, mondjuk a lernit, a lernit* 4M66N
 (b) *és ettek, mondjuk a banánból, és ormányuk nőtt nekik* 4M66N
 (c) *ő hát itt tüzet raknak, ő mondjuk rá a kemencébe* 5M69N
 (d) *és a zegérré ő rácsöpög a, mondjuk a zsír* 7M77N
 (e) *aztán pedig mondjuk valamilyen gyümölcs öő a virágokból kikelt, vagy hát, hogy mondjam* 5SZ37N
 (f) *és mondjuk rá, megjelent egy felhő* 6SZ24N
 (g) *és akkor megfürdeti, mert mondjuk rá, vacsorához készülnek* 7SZ40N

Choi (2007: 46) hangsúlyozza, a DJ-k utánzó használata megelőzi a funkcionális használatot, esetünkben a *mondjuk* szélesebb körű funkcióiból a gyerekek beszédprodukciónban egy szűkebb szerep jelenik meg, egy olyan, amelyik a szó eredeti jelentésével is erősebb kapcsolatot mutat.

A *mondjuk* a felnőttek 6893 szóból álló korpuszában 52 alkalommal jelent meg DJ-ként, az adatközlők közel fele, 14 beszélő használta.

11. táblázat. *A mondjuk használatának mennyiségi megoszlása a felnőtt adatközlőknél*

Az adatközlők száma	15	2	2	5	2	1	2
A mondjuk előfordulásának száma	0	1	2	3	4	7	8
	Összesen 52						

$$S^2 = 5,888; r = 0,255$$

Funkciója többnyire első hallásra példaadáshoz köthető, az ugyancsak DJ funkciójú *például* beilleszthető a helyére anélkül, hogy a közlés pragmatikai értéke változna. De nemcsak a *például* DJ-vel – amely anyagunkban 37 alkalommal jelenik meg – cserélhetnénk fel zökkenőmentesen a *mondjuk*-ot, hanem akár a *hát*-tal is. Ezzel kapcsolatban két kivételt figyelhetünk meg a példáink között, az első esetben inkább az ellentételezés kapcsolódik a *mondjuk* szerepéhez:

- (14) (a) *aki Doroszlóköriülről, Bezdánból érkeztek, mondjuk nem pont az évfolyamomon* 15L
 (b) *nálunk érdekes volt, mondjuk mindenki csantavérieriek főleg, mi tízen voltunk csantavérieriek az osztályban a harmincből* 8N

Előfordulnak olyan esetek, ahol a *mondjuk* példát ad, példát emel ki több lehetséges eset közül a kontextussal összhangban:

- (c) *igen, mert mondjuk a szüleim használják például* 22B

- (d) *tehát mondjuk olyan szavat sem lehetett, szót sem lehetett használni, ami ami mondjuk nincs* 18B
- (e) *ha ezt megnézzük, máshogy beszélünk itt, mint mondjuk, ha én elmegyek hozzá egy kávéra* 16B

Máshol viszont ez a példaadás csak látszólagos, ugyanis a szó valódi funkciója a kontextus szerinti egyetlen megfelelő elem kiemelése:

- (f) *az adott tájegységről mindenki tudta azokat a szavakat, csak mondjuk mi szabadkaiak nem* 15L
- (g) *ott is vannak eltérések azért mondjuk a bezdánihoz viszonyítva* 16B (ui. itt Bezdán viszonylatában folyt a diskurzus)
- (h) *amikor bekerültem a mondjuk az általános iskola felső tagozataiba* 19B

Abuczky (2013: 8) vizsgálatában a *mondjuk*-ot az esetek több mint 50%-ban kötőszó vagy DJ előzi meg, ebben az esetben a felnőtt adatközlőknél ez az arány 39%.

Világosan észlelhető a különbség a *mondjuk* használatában a két vizsgált korosztálynál. A gyerekek jobban kötődnek a szónak a *mond* igéhez kapcsolható hagyományos jelentéséhez, nem kiemelést vagy példaadást fejeznek ki vele. Míg a felnőtt adatközlők korpuszában olyan mintákat találhatunk, ahol a szó jelzi a beszédtemához kapcsolódó tartalomelemek keresését, kiválasztását, kapcsolását, addig a gyerekek anyagában valamilyen konkrétumhoz (kép) keresik a megfelelő szót. Erre a legjobb példa a *Legyen mondjuk..., mi ez?* (7SZ42F) közlés, ahol a *mondjuk* után a képi tartalomra vonatkozó kérdés jól kifejezi a fenti attitűdöt.

5. Ugye

Szerepe elsősorban az együttérzésre, egyetértésre, megerősítésre való törekvés kifejezése. A gyerekek korpuszában kérdő partikulaként két alkalommal jelenik meg, amikor a kép tartalmáról érdeklődnek az adatközlők, mindössze 7 alkalommal használják DJ-ként, főként az idősebb korosztály, a 13 évesek:

- (16) (a) *a macska véletlen a zablaktól ő kilökte ő a húst, ugye az egérre hullott a macska nyála* 6M73L
- (b) *itt a mesekép rajzon szerintem a felhőből esik az eső, vagyis hát azt úgy nem tudom, vagyis hát segítséget kértek, ugye, hogy hát akkor majd segítenek rajtuk* 6SZ24N
- (c) *hát a] először is tüzet rakott, ugye, a háziasszony, hogy süssön valamit* 6SZ63 N

12. táblázat. Az *ugye* használatának mennyiségi megoszlása a 7–14 éves adatközlőknél – zárójelben az értékek az életkori csoportokra (7–11 és 11–14) bontva láthatók

Az adatközlők száma	181	7 (1-6)
Az <i>ugye</i> előfordulásának száma	0	1
	Összesen 7	

$$S^2 = 0,036; r = 0$$

A példák egy csoportjában az *ugye* visszautaló szerepben jelenik meg, érezhetően az előtte álló közléselemre vonatkozik, ezt nyomatékosítja. Ezekben az esetekben ez leginkább főnév, személyes névmás, gyakran az alany, de mindenképpen arra a személyre vonatkozó elem, akire a mondandónak az adott része vonatkozik:

- (17) (a) *és hát voltak a bánátiak, azok ugye ő ő betűvel beszéltek* 12N
 (b) *hát részemről ugye a nagymamám nagyon használja* 17L
 (c) *és akkor én ugye már úgy öt éves koromtól kezdve figyeltem* 18B
 (d) *hanem a végük más, például mi ugye azt mondjuk, hogy banáncsoki* 19A
 (e) *és a tanító néni is ugye kijavította őket* 23A
 (f) *így mindig kijavított meg nálam ugye ez a suksükkölés, ez jött így* 23A

Az *ugye* másik jellemző helye a szövegekben a kötőszót követő pozíció, esetenként több kötőszó is megelőzi. A felnőttek korpuszában 44 *ugye* szerepel, ebből 5 *hát*-ot és 5 *hogy*-ot követő pozícióban jelenik meg, összességében 25 esetben kötőszót követ:

- (18) (a) *meg hát ugye voltak a sütem* 19N
 (b) *akkor aztán ugye volt sok olyan szó, aminek valóban a magyar jelentését nem is tudtam* 11F
 (c) *hát ott észrevettem, azt hogy javítanak, és hogy ugye a helyes és a helytelen* 11F
 (d) *és akkor ugye mi nem tudom úgy elengedni magam* 19A
 (e) *meg hát akkor ugye jöttek a különböző lenéző szavak* 19B

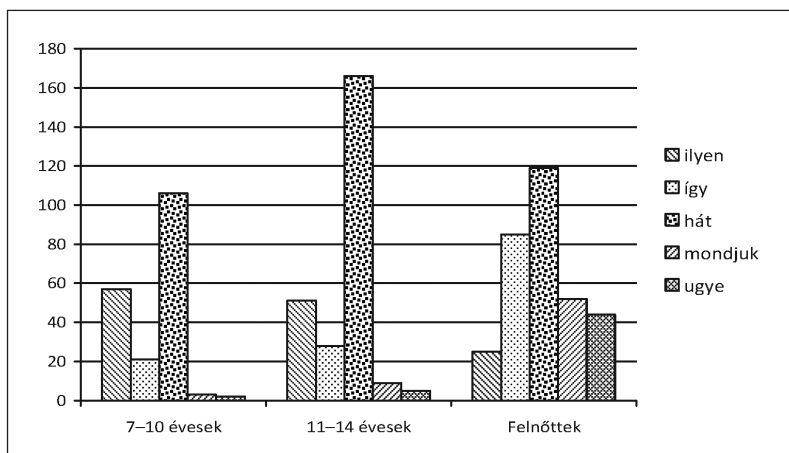
13. táblázat. Az *ugye* használatának mennyiségi megoszlása a felnőtt adatközlőknél

Az adatközlők száma	12	5	6	2	1	1	2
Az <i>ugye</i> előfordulásának száma	0	1	2	3	4	5	6
	Összesen 44						

$S^2=3,202$; $r=0,228$

6. Összefoglalás

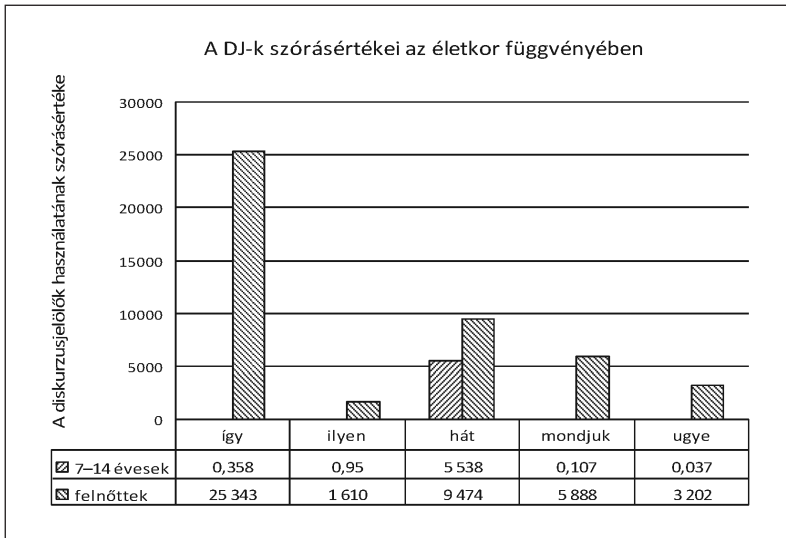
A vizsgálatban szereplő DJ-k közül az életkori határ a *mondjuk* és az *ugye* esetében jelentős. Ugyanis a 7–14 éves korosztály szövegeiben igen alacsony arányban jelenik meg a két DJ, a felnőttekében viszont markáns szerepet játszanak. A vizsgált DJ-k gyakorisága és pragmatikai vonatkozása, DJ-ként való formálódása más szinten mozog a két korosztálynál. Míg a gyerekek narrációiban az *ilyen* és az *így* jelentős helyet foglal el (l. 1. ábra), addig a felnőtteknél ezeken kívül a többi vizsgált DJ is előfordult egyéni jegyként, a magas szóráserkékek is ezt mutatják.

1. ábra. A DJ-k előfordulásának megoszlása a különböző életkorúaknál

A gyerekek legmagasabb arányban a *hát* és az *ilyen* DJ-ket használták, a felnőttek esetében is a *hát* használata a legmarkánsabb, második helyen itt az *így* jelenik meg, amelynek megjelenési értékei az életkorral egyenes arányban növekednek, ugyanakkor az *ilyen* használatának gyakorisága fordított arányban áll az életkor növekedésével. A *mondjuk* és az *ugye* megjelenése a gyerekek korpuszában alacsony értéket mutat, az életkor növekedésével azonos arányban növekedik az előfordulásuk (1. ábra).

A kutatás egyik célja annak megvizsgálása volt, hogy milyen mértékben jelennek meg a vizsgált DJ-k egyéni nyelvi jegyként a beszélőknél, ezt a szórásértékek meghatározásával igyekeztem kifejezni. A magas szórásérték, azaz az átlagtól való eltérés magas értéke jelzi a DJ egyéni jegyként való gyakori megjelenését, illetve azt, hogy a mintában az átlagnál jelentősen magasabb arányú megjelenés milyen mértékben jellemző a DJ-k vonatkozásában.

2. ábra. A DJ-használat szórásértékeinek megoszlása a különböző életkorúaknál

A legnagyobb szórást a *hát* esetében figyelhettük meg a gyerekeknél, a felnőtteknél is a második legmagasabb szórásértéket mutatta ennek a DJ-nek a megjelenése a szövegekben. A gyerekek esetében a szószám és a *hát* előfordulásának mértékét, valamint az ezáltal alacsony korrelációs értéket figyelembe véve a *hát*-nak egyéni jegyként való jelenlétéről beszélhetünk. A felnőtteknél ugyan az *így*-hez köthető a legmagasabb szórásérték, ezt egyetlen beszélő 28 db-os *így*-használatával magyarázhatjuk. A *mondjuk* és az *ugye* megjelenése csak a felnőttek korpuszában mutat magas szórást, használatát egyéni jegyként jellemezhetjük, a gyerekek azonban nem használják, vagy ha igen, csak egy-egy alkalommal.

A kutatás rámutatott arra, hogy a DJ-k használata a beszélők egyéni jegyév válhat, olykor olyanira markáns jeggyé, hogy szinte a teljes narratívát uralja. A beszédtemák, az adott beszédműfaj sajátosságai is befolyásolják a DJ-k választását és funkcióját, ez világosan látható az egy-egy beszédtemán belül egymás mellé helyezett közlésekben vizsgált DJ-k rendkívül hasonló szerepéből, például az útbaigazítások szövegeiben az *ilyen* szinte minden esetben a térbeli tájékozódást leírásában szerepet játszó objektumok megnevezése előtti pozícióban helyezkedik el, ugyanakkor a metanyelvi narratívák esetében ugyanez a DJ a nyelvi jelenségek megnevezéséhez kapcsolódik rendszeresen. Az életkori változó szerepét még inkább kidomborítaná egy olyan kutatás, ahol a különböző életkorú csoportok azonos témájú spontánbeszéd-felvételeit vizsgálhatnánk meg.

SZAKIRODALOM

- Abuczki Ágnes 2013. A *mondjuk* nem konceptuális használatának vizsgálata multimodális kontextusban. In: Várai Tamás (szerk.): *Alknyelvdok 7*. Doktoranduszok tanulmányai az alkalmazott nyelvészet köréből 7. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 3–16.
- Boronkai Dóra 2013. A beszélőváltások és a szociokulturális tényezők összefüggései társalgási szövegekben. *Magyar Nyelvőr* 137: 68–87.
- Choi, Inji 2007. How and when do children acquire the use of discourse markers? In: Hilton, Naomi–Arscott, Rachel–Barden, Katherine–Krishna, Arti–Shah, Sheena–Zellers, Meg (eds.): *CamLing 2007*. Proceedings of the Fifth University of Cambridge Postgraduate Conference in Language Research. Cambridge Institute of Language Research, Cambridge, 40–7.
- Dér Csilla Ilona 2005. Diskurzusszerveződés és grammatikalizáció. *Nyelvtudományi Közlemények* 102: 247–64.
- Dér Csilla Ilona 2010. „Töltelékelem” vagy új nyelvi változó? A *hát, úgyhogy, így* és *ilyen* újabb funkciójáról a spontán beszédben. *Beszédkutatás 2010*: 159–70.
- Dér Csilla Ilona 2012. Beszélőváltások során használt diskurzusjelölők a magyar spontán beszédben. *Beszédkutatás* 2012: 130–41.
- Fraser, Bruce 1999. What are discourse markers? *Journal of Pragmatics* 31: 931–52.
- Gósy Mária – Horváth Viktória 2009. Hogyan tükrözi a kiejtés a nyelvi funkció változását? In: Keszler Borbála – Tártai Szilárd (szerk.): *Diskurzus a grammatikában – grammatika a diskurzusban*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 37–45.
- Knott, Alistair – Saunders, Ted 1998. The classificaion of coherence relation and their linguistic markers: An exploration of two languages. *Journal of Pragmatics* 30: 135–75.
- Kugler Nóra – Markó Alexandra 2014. A hangzásegység és az elemi mondat a beszédben. *Magyar Nyelvőr* 138: 424–39.
- Laczkó Mária 2014. Hezitálássorozatok a spontán beszédben: gyakoriság, forma és funkció. *Magyar Nyelvőr* 138: 315–28.
- Markó Alexandra – Dér Csilla Ilona 2008. Magyar diskurzusjelölők korpuszalapú vizsgálata. In: Bereczki András – Csepregi Márta – Klima László (szerk.): *Ünnepi írások Havas Ferenc tiszteletére*. Urálistizikai Tanulmányok 18. ELTE BTK Finnugor Tanszék–Numi-Tórem Finnugor Alapítvány, Budapest, 535–56.
- Markó Alexandra – Dér Csilla Ilona 2011. Diskurzusjelölők használatának életkori sajátosságai. In: Navracsics Judit–Lengyel Zsolt (szerk.): *Lexikai folyamatok egy- és kétnyelvű közegben*. Pszicholingvisztikai tanulmányok II. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 49–61.
- Markó Alexandra – Dér Csilla Ilona 2012. Diskurzusjelölő vagy mutató névmás? A hangsúly szerepe a lexikális döntésben. *Magyar Nyelvőr* 132: 174–96.
- Német T. Enikő 1998. A *hát, így, tehát, mert* kötőszók pragmatikai funkciójának vizsgálata. *Magyar Nyelv* 94: 324–31.
- Schiffrin, Deborah 1987. Discourse markers. *Cambridge University Press*, Cambridge.
- Schirm Anita 2007–2008. A *hát* diskurzusjelölő története. *Nyelvtudomány* III–IV: 185–201.
- Schirm Anita 2011. A diskurzusjelölők funkciói a nyelvhasználók szerint. In: Boda István Károly – Mónos Katalin (szerk.): *Az alkalmazott nyelvészet ma: innováció, technológia, tradíció*. A XX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásai. MANYE–Debreceni Egyetem. MANYE XX, MANYE–Debreceni Egyetem, Budapest–Debrecen, 218–23.
- Schirm Anita 2014. A diskurzusjelölők stilisztikai és pragmatikai megközelítése. In: Dobi Edit – Domonkosi Ágnes – Pethő József (szerk.): *Stílusról, nyelvről – sokszínűen, Szikszainé Nagy Irma 70. Születésnapjára*. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézet, Debrecen, 294–307.
- Schirm Anita 2015. *A diskurzusjelölők fordításának problémái az elmélet és a gyakorlat oldaláról*. http://schirmanita.hu/Schirm_Anita/Kutato_i_blog/Entries/2015/4/1_A_diskurzusjelolo_k_forditasarol.ht (Letöltve: 2016. 04. 12.)
- Tolcsvai Nagy Gábor 2000. A kognitív elméleti nyelvészet hozzáadéka a szövegten számára. *Magyar Nyelvőr* 124: 494–500.
- Varga Katalin 1973. *Én, te, ő*. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest.
- Vukov Raffai Éva 2013. *A 7–14 évesek szóbeli kommunikációjának társadalmi és nyelvi tényezői*. Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar Szabadka, Szabadka.

Vukov Raffai Éva

egyetemi docens

Újvidéki Egyetem

Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka

SUMMARY

*Vukov Raffai, Éva***Speakers' age and choice of discourse markers: The case of *így, ilyen, hát, mondjuk, ugye***

The present study is based on Hungarian oral narratives produced by 7 to 14-year-old subjects on story construction and spatial orientation, as well as ones produced by 21-year-old subjects on metalinguistic matters. The five most typical discourse markers, *így* 'so', *ilyen* 'like', *hát* 'well', *mondjuk* 'say', *ugye* 'eh', were selected from those narratives and given a closer look. The aim was to determine how the roles of those discourse markers are distributed in the texts produced by each speaker, how much the items under scrutiny become individual features characteristic of the given speaker, and to what extent the use of discourse markers is age range specific. Our hypothesis was that some discourse markers would play a measurably more significant role in the speech of some speakers than in the speech of others, hence they could be identified as individual linguistic features. In addition, we investigated age-related peculiarities of the use of the selected discourse markers both quantitatively and qualitatively.

Keywords: spontaneous narrative, discourse markers, individual features, standard deviation, speaker's age